

Over PTA's voor de praktijkgerichte programma's havo

SLO, mei 2025

Dit document gaat over het PTA voor de praktijkgerichte programma's in het havo. In deze handreiking geven we eerst achtergrondinformatie over de praktijkgerichte programma's, daarna staan we stil bij de eisen waaraan PTA's moeten voldoen. In de twee hoofdstukken die daarna volgen schetsen we de opbouw en de uitgangspunten van de praktijkgerichte programma's en geven we suggesties deze te vertalen naar het PTA voor een praktijkgericht programma. In de bijlage staan twee - deels - ingevulde PTA's.

Achtergrondinformatie

De praktijkgerichte programma's (pgp) in het havo hebben als doel leerlingen beter voor te bereiden op de keuze voor het vervolgonderwijs en de aansluiting naar het hbo te verbeteren. Voor het havo zijn er op dit moment twee praktijkgerichte programma's in concept gereed: pgp-Maatschappij en pgp-Technologie. Deze kunnen als keuzevak door scholen aangeboden worden. Het praktijkgerichte programma wordt in leerjaar 4 en/of 5 afgesloten met een schoolexamen. Dat betekent dat de school hiervoor een Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA) maakt en dat jaarlijks vóór 1 oktober verstrekt aan de inspectie en aan leerlingen en ouders/verzorgers. Het PTA is een document waarmee duidelijk wordt wát getoetst wordt, in welke vorm getoetst wordt en hoe leerlingen zich voor kunnen bereiden.

De afsluiting en beoordeling van het praktijkgerichte programma is onderdeel van de slaag/zakregeling. Bij de kleine variant maakt het cijfer deel uit van het combinatiecijfer. Het combinatiecijfer is het gemiddelde cijfer van de vakken Maatschappijleer, CKV, het profielwerkstuk en de vakken die door het bevoegd gezag mogen worden toegevoegd (EBVO artikel 50 lid 2). Deze worden aangemerkt als het cijfer van een (1) vak. Alle cijfers tellen even zwaar mee. Het gemiddelde wordt afgerond tot een heel cijfer. Dat wordt het combinatiecijfer genoemd. Voor geen van de vakken van het combinatiecijfer mag je lager dan een 4 halen. Dat geldt dus ook voor deze 'kleine variant'. Het combinatiecijfer zelf mag ook niet lager zijn dan een 4.

De grote variant van het praktijkgerichte programma is ook nog in ontwikkeling. Dit wordt naar verwachting ook vanaf 2026 een volwaardig keuzevak in het profielkeuze- of vrije deel en telt dan mee in de slaag/zakregeling.

Een school die de keuze maakt het schoolexamen in leerjaar 4 af te sluiten moet zich realiseren dat de praktijkgerichte programma's zijn ontwikkeld met een bepaalde studielast voor ogen. Dit is 120 studielastuur voor de kleine variant en 360 studielastuur voor de grote variant. Afsluiting in leerjaar 4 betekent dat de

school in één leerjaar voldoende ruimte in het onderwijsprogramma moet kunnen maken om het hele examenprogramma te realiseren. Let op: 120 studielastuur betekent niet dat er verplicht 120 uur onderwijstijd moet worden gegeven. Het is een indicatie van hoeveel tijd een leerling kwijt is met het behalen van dit vak.

Er kunnen éénjarige of tweejarige PTA's gemaakt worden. Ook wanneer de school werkt met een tweejarig PTA moet de eindverantwoordelijke van de school dit PTA voor 1 oktober indienen bij de inspectie. Als het PTA alleen voor leerjaar 4 is ingediend moet duidelijk zijn hoe het cijfer behaald aan eind van leerjaar 4 meeweegt in het eindcijfer van het schoolexamen eind leerjaar 5.

De wettelijke eisen

De wettelijke eisen voor het PTA zijn geregeld in het [Eindexamenbesluit VO](#)¹. De eindverantwoordelijke van de school stelt jaarlijks vóór 1 oktober het PTA voor het desbetreffende schooljaar vast en verstrekt dit aan de inspectie én de leerlingen. Het PTA bevat in elk geval:

1. duidelijk en herleidbaar welke toetsen bijdragen aan de afsluiting van de (sub)domeinen van het examenprogramma die verplicht in het SE moeten worden afgenomen; *Wat moet leerlingen kennen en kunnen?*
2. de inhoud van de praktische opdrachten of toetsen. *Wat kunnen leerlingen inhoudelijk verwachten?*
3. de vorm waarin de praktische opdrachten of toetsen plaatsvinden. *Wat kunnen leerlingen qua vorm verwachten?*
4. het tijdvak (periode) waarbinnen de praktische opdrachten of toetsen plaatsvinden. *Wanneer wordt de toets afgenomen?*
5. de tijdsduur van de praktische opdrachten of toetsen. *Hoeveel tijd krijgen leerlingen?*
6. de herkansingsmogelijkheden en het tijdvak (periode) waarbinnen de herkansing mogelijk is. *Hoe en wanneer kunnen leerlingen herkansen?*
7. de wegingsfactoren van de praktische opdrachten of toetsen van het schoolexamen. *Hoe zwaar weegt de opdracht mee in het eindcijfer voor het ppg?*
8. de wijze waarop het *eindcijfer* voor het SE tot stand komt. De behaalde resultaten van de verschillende opdrachten en toetsen vormen samen het eindcijfer.

Het PTA van het praktijkgerichte programma toetst de inhoud van het examenprogramma op eindniveau. Deze toetsen zijn bedoeld om de (sub)domeinen formeel af te sluiten. Dit wordt gedaan door een beperkt aantal summatieve opdrachten of toetsen. Het praktijkgerichte programma is handelingsgericht geschreven, leerlingen leren door 'doen'. Het ligt voor de hand dat het PTA zal bestaan uit voornamelijk praktische toetsen. Een toets moet wel

¹ Uitgaande van het gewijzigde [Eindexamenbesluit](#) (met als ingangsdatum 1 augustus '21), artikel 31.

zo valide mogelijk zijn; het toetst de vaardigheden die je wilt/moet toetsen. Ook moet de toets zoveel mogelijk betrouwbaar zijn; het cijfer is zo min mogelijk afhankelijk van (irrelevante) omstandigheden als een andere docent die het beoordeelt. Alle toetsen of opdrachten die meetellen bij het bepalen van het eindcijfer moeten in het PTA opgenomen zijn. Scholen mogen ook schooleigen doelen toetsen in het schoolexamen, en daarmee aan het PTA toevoegen. Tussentijdse (formatieve) voortgangs- en diagnostische toetsen, huiswerkopdrachten, beoordeling van aanwezigheid, te laat komen etc. horen niet in een PTA.

De opbouw en uitgangspunten van het praktijkgerichte programma

In het praktijkgerichte programma werken leerlingen voor externe opdrachtgevers aan praktijkgerichte en realistische opdrachten. Ze doen dat in de context van een bepaald werkveld. De opdrachten kunnen binnen en buiten school plaatsvinden. Tijdens de opdrachten ontwikkelen leerlingen (algemene) praktijkgerichte vaardigheden (zoals samenwerken, taalvaardigheden en analytisch en kritisch denken) en meer specifieke kennis en vaardigheden, passend bij het karakter van het praktijkgerichte programma. Omdat bij alle praktische en realistische opdrachten er betrokkenheid is van externen maken leerlingen kennis met beroepscontexten in werkvelden, om bewuster te kunnen kiezen voor een opleidingsrichting. Daarnaast kunnen leerlingen op deze manier ervaren waar ze goed in zijn, komen ze erachter wat belangrijk voor hen is en bouwen ze een eerste netwerk op. LOB maakt dan ook een belangrijk onderdeel uit van de praktijkgerichte examenprogramma's.

Het praktijkgerichte programma bestaat uit 4 domeinen:

1. Domein A: loopbaanontwikkeling in praktijkgerichte opdrachten
2. Domein B: programmaoverstijgende vaardigheden
3. Domein C: werkvelden
4. Domein D: programmaspecifieke kennis en vaardigheden

Alle domeinen zijn uitgewerkt in subdomeinen bestaande uit doelzinnen en onderliggende uitwerkingen ('het gaat hierbij om'). De uitwerking onder de doelzin beschrijft wat leerlingen minimaal moeten kennen en kunnen. Deze uitwerking kan soms vrij gedetailleerd zijn. Het is daarmee niet de bedoeling dat alle uitwerkingen in het PTA worden beschreven, wel dienen ze in het onderwijsprogramma te worden behandeld.

Onder de uitwerking staan voorbeeldmatige concretisering ('te denken valt aan'). Deze toelichting zal uiteindelijk niet wettelijk worden vastgelegd in het examenprogramma, en zijn niet verplicht. Wel worden ze opgenomen in de [SLO-handreiking](#).

Scholen geven hun onderwijsprogramma vorm met onder andere opdrachten van externe opdrachtgevers. Alle domeinen, onderliggende subdomeinen en uitwerkingen moeten in het onderwijsprogramma aan de orde komen.

domein	Domein A: Loopbaanontwikkeling in praktijkgerichte opdrachten	
subdomein	Eindterm 1	Praktijkgerichte opdrachten
	Doelzin	De leerling werkt doelgericht aan praktijkgerichte opdrachten van en voor externe opdrachtgevers.
uitwerking	Uitwerking	Het gaat hierbij om: - nemen van verantwoordelijkheid; - maken van een plan van aanpak inclusief een planning;

Opbouw examenprogramma in domeinen, subdomeinen en uitwerkingen.

De domeinen van het praktijkgerichte examenprogramma zijn – nog veel meer dan andere vakken – in samenhang opgesteld. Dat betekent dat leerlingen in de context van de werkvelden (C) kunnen laten zien dat zij praktijkgerichte en realistische opdrachten van en voor opdrachtgevers kunnen uitvoeren (A) en daarbij programmaoverstijgende vaardigheden (B) en programmaspecifieke kennis en vaardigheden (D) kunnen toepassen. Daarnaast zijn leerlingen in staat te reflecteren op ervaringen en deze te gebruiken bij het maken van keuzes in de loopbaanontwikkeling (A).

Van examenprogramma naar PTA

Het is aan de school de kaders uit het Eindexamenbesluit en de inhoud van de examenprogramma's te vertalen naar een onderwijsprogramma een schoolexamen en een PTA. Om scholen hierbij te ondersteunen geven we per domein enkele suggesties en aanbevelingen. Omdat leerlingen altijd werken aan praktische en realistische opdrachten in een context, starten we met de toelichting op domein C, de werkvelden. Vervolgens gevolgd door domein A (loopbaanontwikkeling in praktijkgerichte opdrachten) en daarna de overige domeinen.

Domein C. Werkvelden

Werkvelden vormen de context voor het uitvoeren van praktijkgerichte en realistische opdrachten. Een werkveld is een onderdeel of branche van de arbeidsmarkt of samenleving.

- Neem in ieder geval het minimaal aantal werkvelden op in je PTA, zoals vermeld in het examenprogramma.
- *Besluit of de school het aanbod voor de leerling bepaalt, of dat leerlingen zelf uit werkvelden kunnen kiezen. In het PTA kan je dat op de volgende manier verwoorden: Je voert een praktische opdracht uit in het werkveld [x] of [x].*

Domein A. loopbaanontwikkeling in praktijkgerichte opdrachten

De leerling werkt doelgericht aan praktijkgerichte en realistische opdrachten van externe opdrachtgevers. Dit is de essentie van het programma. In de praktijk

zullen leerlingen waarschijnlijk aan meer dan één praktijkgerichte en realistische opdracht werken. Dit ligt meestal in lijn met het aantal werkvelden waarmee leerlingen in aanraking komen (C). In de praktijkgerichte en realistische opdrachten die leerlingen uitvoeren ligt het voor de hand dat (sub)domeinen in samenhang getoetst worden. De (sub)domeinen uit het examenprogramma worden bij voorkeur niet meer dan één keer getoetst, omdat het een afsluiting betreft en om toetsdrukke bij leerlingen en leraren te voorkomen. Bij sommige (sub)domeinen is dit echter niet te voorkomen.

- Geef bij de opdracht de titels weer van de (sub)domeinen. Bijvoorbeeld bij opdracht [X] 'domein B: Programmaoverstijgende vaardigheden' of 'subdomein 7: samenwerken'.
- Als er van één domein enkele subdomeinen wél, en andere niet worden getoetst, dan wordt dat ook aangegeven in het PTA. Bijvoorbeeld: 'met opdracht [X] werken leerlingen in werkveld Gezondheidszorg en worden subdomeinen uit domein A en B in combinatie met de volgende subdomeinen uit 16 en 17 getoetst [vat de uitwerking samen]'.

De praktijkgerichte en realistische opdrachten in de verschillende werkvelden bieden leerlingen de gelegenheid ervaringen en inzichten te verzamelen voor de eigen loopbaanontwikkeling. LOB is op een natuurlijke wijze in het praktijkgerichte programma verweven en dient in het PTA geëxpliciteerd te worden.

- Bepaal of een apart PTA voor LOB beter past bij de visie van de school. Als dit het geval is, verwijs dan in het PTA van het praktijkgericht programma naar het PTA voor LOB en andersom. Daarnaast kan in het LOB-PTA ook een relatie met andere vakken gelegd worden.
- Overweeg of het nodig is aparte LOB opdrachten op te nemen in het PTA, of dat de doelen in de huidige praktijkgerichte opdrachten kunnen worden verwerkt.
- Maak in het PTA duidelijk hoe de opdrachten of toetsen gekoppeld zijn aan subdomeinen 4 en 5.
- *Bespreek hoe LOB zichtbaar wordt in het schoolexamen én het PTA en hoe leerlingen hun loopbaanontwikkeling inzichtelijk maken.*

Domein B. Programmaoverstijgende vaardigheden

De programmaoverstijgende vaardigheden zoals samenwerken, taalvaardigheden en analytische denkvaardigheden, krijgen hun betekenis in de context van een praktijkgerichte en realistische opdracht uitgevoerd in een werkveld.

- Het is mogelijk in het PTA accenten te leggen in de verschillende opdrachten. Bepaal welke programmaoverstijgende vaardigheden in de opdracht expliciet getoetst worden. Als taalvaardigheden (8) belangrijk is in een bepaalde opdracht omdat de leerling veel contact zal hebben met de opdrachtgever, maak die link dan expliciet.

- Wanneer bepaalde subdomeinen van domein B in álle opdrachten of toetsen aan de orde komen, volstaat een algemene zin. Bijvoorbeeld 'Bij de beoordeling van de PTA-toetsen worden altijd de subdomeinen [...] uit domein B van het examenprogramma meegenomen.'
- Wanneer bij één bepaalde opdracht álle programmaoverstijgende vaardigheden worden beoordeeld, overweeg dan de toevoeging: 'alle vaardigheden uit domein B: programmaoverstijgende vaardigheden'.
- *Bepaal hoe en welke programmaoverstijgende vaardigheden bij welke opdracht getoetst worden en hoe de beoordeling vorm krijgt. Welke accenten leg je waar en waarom?*

Domein D. Programmaspecifieke kennis en vaardigheden

Elk programma heeft programmaspecifieke kennis en vaardigheden die in de context van de praktijkgerichte en realistische opdrachten en werkvelden uitgevoerd worden.

- In het geval dat bepaalde subdomeinen van domein D in álle opdrachten of toetsen terug komen overweeg dan een meer algemene zin, bijvoorbeeld: 'Bij de beoordeling van de PTA-opdrachten/toetsen worden altijd de subdomeinen [...] uit onderdeel D van het examenprogramma meegewogen.'
- Bepaal welke subdomeinen uit domein D met welke opdracht of toets worden afgesloten en geef dit herleidbaar aan in het PTA.

Samenvattend

- Het examenprogramma voor de praktijkgerichte programma's is opgebouwd uit domeinen, subdomeinen en uitwerkingen.
- Het PTA is een document waarmee voor leerlingen en ouders/verzorgers duidelijk wordt wát getoetst wordt, in welke vorm getoetst wordt en hoe leerlingen zich voor kunnen bereiden.
- Het PTA dient te voldoen aan de wettelijke eisen die zijn geregeld in het [Eindexamenbesluit VO](#)².
- Een leerling moet alles leren en dus aangeboden krijgen. Alle (sub)domeinen moeten aan de orde komen in het PTA, maar niet op het niveau van de uitwerkingen.
- De subdomeinen uit het examenprogramma worden bij voorkeur niet meer dan één keer summatief getoetst. Dit omdat het een afsluiting betreft en om toetsdrukke bij leerlingen en leraren te voorkomen.
- In een praktijkgerichte opdracht of toets zullen in de regel subdomeinen in samenhang getoetst worden.
- Het examenprogramma beschrijft wat leerlingen minimaal moeten kennen en kunnen. Het staat de scholen vrij schooleigen doelen te

² Uitgaande van het gewijzigde [Eindexamenbesluit](#) (met als ingangsdatum 1 augustus '21), artikel 31.

toetsen in het schoolexamen. Als dat het geval is dan moet het in het PTA opgenomen zijn.

Het format voor het PTA is een keuze van de school, mits daarbij aan alle verplichte onderdelen zoals bepaald in het Eindexamenbesluit, wordt voldaan. Bijgevoegd een voorbeeld-PTA.

PTA pgp Maatschappij (deels ingevuld voorbeeld eenjarig PTA)

Periode en code	Examenprogramma				Inhoud schoolexamen (opdrachten/projecten)*	Toetsvorm/duur	Herkansbaar	Weging
	Loopbaanontwikkeling in praktijkgerichte opdrachten (domein A)	Programmaoverstijgende vaardigheden (domein B)	Werkvelden (domein C)	Programmaspecifieke kennis en vaardigheden (domein D)				
Periode 5	Eindterm 1, praktijkgerichte opdrachten Eindterm 2, interactie met externe opdrachtgevers Eindterm 3, de context van externe opdrachtgevers	Eindterm 7, samenwerken Eindterm 8, taalvaardigheden Eindterm 10, reken- en wiskundige vaardigheden	Gezondheidszorg	Eindterm 16, diensten Eindterm 21, expert bevragen	Opdracht 'Zintuigentuin'*	Presentatie aan de gemeente week 3	nee	3
Periode 6	Eindterm 4, ontwikkelen van interesses	...	...		...	...	...	...
Periode 7	Eindterm 5, ontwikkelen van kwaliteiten	Eindterm 13, kritische denkvaardigheden	Werkveld(en) naar keuze	Eindterm 18, processen Eindterm 19, onderzoeksplan uitzetten Eindterm 20, onderzoek uitvoeren	Opdracht naar keuze*	Meesterproef Week 16 t/m 25	ja	6
Berekening eindcijfer schoolexamen: gewogen gemiddelde toetsen= eindcijfer SE pgp-M								
*Alle opdrachten staan beschreven in ons pgp-onderwijsprogramma.								

